

**„SBURĂTORUL”. AGENDE LITERARE, V.1– PAGES OF INTERWAR LITERARY
POLEMICS**

Mirela Alina Morar (Popa), PhD Student, ”1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia

Abstract: Our paper intends to provide an analysis of the main-coordinates that define the interwar literary polemics with reference, in particular, to the atmosphere of magazine and literary circle „Sburătorul”, having as reference the work „Sburătorul”. Agende literare, vol. I, a genuine documentary source. The amphitryon critic E. Lovinescu, consider polemics as a supple weapon ...a logical sequence of arguments”. The opening movement by any person concerned with the literature, not at all sporadically, to the emergence of polemics with the starting point just inside the „Sburătorul.”. The remaining in this space supposed the knowledge and acceptance of the principles of improvement: „to know to listen to the truth” came from those able to give indications to support literary endeavor, to advise on the need, and last but not least, to be silent. The program of „Sburătorul” claim, therefore, the critical wakefulness. However, this respect of individuality /individual could go up until to some reserves, controversy or even literary battles caused either of a certain way of perceiving or even just for desire, fair only up to a point, to affirm the independence of attitude. Thus, Camil Petrescu, Ion Barbu, Victor Eftimiu, Tudor Vianu, Benjamin Fundoianu, they and other contributors of circle proved themselves later as internal opponents of the „Sburătorul”. The reason of fierceness was taking form of a certain interior grudge produced only „if their hopes were not realized as they dreamed of.” The individualism, respect of individual, strength of character, but as well as the weakness in some respects, is the bind that unite the „essential members of the circle”.

In conclusion, we are witnessing a process that must be regarded within the limits of normality, because, from always at the beginning of an action, it is indispensable to bear in mind also of taking risks.

Keywords: polemics, opposant, E. Lovinescu, „Sburătorul”. Agende literare (v.I), interwar period, literary life

Personalitatea și opera lui E. Lovinescu suscită noi și revelatoare interpretări, datorită faptului că a dominat, ca nimeni altul, timp de aproape o jumătate de secol arena literară, impunând un stil adecvat criticii, grupând în jurul său varii generații de scriitori și orientând, cu certitudine, prin revista și cenaclul cu același nume, destinele literare ale lui Camil Petrescu, Ion Barbu, Liviu Rebreanu, Hortensia-Papadat Bengescu, Felix Aderca, Ioana Postelnicu și a multor alora care au devenit valori ale literaturii române interbelice și naționale.

Element indispensabil pentru înțelegerea biografiei interioare, cât și a celei exterioare, mai ales, *Agendele literare de la „Sburătorul”* și corespondența lui E. Lovinescu au darul de a conferi aspecte necunoscute privind omul, literatul și epoca sa.¹

Datorită independenței sale morale și materiale, E. Lovinescu a fost atacat în repetate rânduri și i s-au pus piedici în afirmarea sa ca profesor universitar, sau academician deși i se cuvenea, în mod evident, o cu totul alt destin, acela al recunoașterii valorii.

Deși, E. Lovinescu, inițiatorul modernismului în literatura română, criticul cu formație cultural-literară remarcabilă, trasa, încă din primul număr misiunea revistei „Sburătorul” și anume aceea de a oferi „o literatură bună...o hrană spirituală, sperând să pună între paginile

¹G. Gheorghiuță, *Sburătorul. Momente și sinteze*, București, Editura Minerva, 1976, p. 5.

„Sburătorului” „o floare presată: floarea bunului simț.” O astfel de atmosferă de sinceritate, în care talentele se situează de la sine prin virtutea verificării săptămânale, nu este însă prielnică decât caracterelor tari. O atmosferă literară reprezintă un habitat cu inegale efecte individuale, habitatul conviețuirii noastre e dezinteresarea, respectul individualității și - lucru aproape de necrezut – omenia.” Totodată, „Sburătorul a fost, într-adevăr, o revistă de «direcție critică», o formulă care nu poate fi îndeajuns elogiată”² – afirma Adrian Marino.

Fapt cu totul remarcabil este acela că la „Sburătorul” a apărut, s-a impus un nou tip de relații între critic și scriitori. În acest sens, revista lui E. Lovinescu capătă foarte repede un stil care o deosebește de toate celelalte publicații din epocă. Respectul individualității și al opiniei personale devenise la „Sburătorul” o lege, o chestiune de etică redacțională și astfel nu arareori colaboratori ai revistei au publicat în rândurile revistei idei diferite de cele ale criticului, polemizând.

Criticul G. Călinescu îl așază pe mentor pe același piedestal cu Titu Maiorescu în ceea ce privește polemica. Astfel, afirma acesta „genul prin care, după 1919, s-a revelat personalitatea lui E. Lovinescu este polemica. El este într-adevăr un polemist mare, ca Titu Maiorescu, discontinuu ca și acela. Tehnica sa e bibeloul grotesc care presupune o risipire mare de materiale pînă ce norocul scoate cîteva piese de neuitat.”³ Însă, același critic mai adaugă că: „acest noroc, ce implică talentul, nu-l are oricine. Aici nu intră în discuțiune dreptatea, ci numai justețea formală a polemicei în sine. Ceea ce este *Beția de cuvinte* la Maiorescu, reprezintă la Lovinescu Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic. O vietate nevinovată a căzut în cihlimbarul încă fluid și a rămîi împietrit acolo.”⁴ Doar începând cu „primele numere ale propriei sale reviste și treptata sa consolidare a situației acesteia în concertul publicistic al vremii, criticul începe să fie căutat și să stabilească acel gen de relații interesate, în care el oferea nu numai sfatul, opinia critică, o informație circumstanțială, dar și puțința publicării, a lansării unor talente sau afirmării altora, avînd drept urmare eventuala lor angajare într-o acțiune de grup.”⁵ Acum în jurul criticului încep să apară numeroase persoane, lărgind-i sfera de prieteni și cunoștințe.

Tudor Vianu mărturisea că libertatea cuvîntului lovinescian, a criticii sale, i-a adus criticului nesperate animozități, varii situații conflictuale, căci „niciodată condeii lui n-a ezitat când a fost vorba să-și mărturisească gîndul. Scrisul lui nu mărturisește niciodată intenția de a-și menaja vreo relație utilă. Chiar afecțiunile care i se arătau erau sacrificate cu ușurință de scriitorul care, deținînd puterea sub o singură formă, nu înțelegea sub nici o formă să renunțe la ea în favoarea nimănui. Prieteni de care se despărțise de trei sau patru zile se puteau vedea înnegriți în vreunul din foiletoanele lui, fără vreo considerație pentru buna întreținere a relațiilor personale. Victima trăgea atunci consecințele și un nou adversar pîndea de aici înainte într-un colț oarecare al terenului social.”⁶

Se observă că există la E. Lovinescu primatul judecății estetice în defavoarea amicitțiilor. E/ Lovinescu era căutat în primul rînd pentru calitatea sa de critic literar intransigent care punea la baza profesiei statul său moral.

²*Ibidem*, p. 7.

³ E. Lovinescu, „*Sburătorul*”. *Agende literare*, vol. I. Ediție de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt. Prefață și note de Alexandru George, București, Editura Minerva 1993, p. 803.

⁴*Ibidem*, p. 803.

⁵*Ibidem*, p. 803.

⁶*Amintirea lui E. Lovinescu*, în „Lumea”, anul I, nr. 2, 1945 *apud* E. Lovinescu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Maria Simionescu și Alexandru George. Studiu introductiv și note de Alexandru George, București, Editura Minerva, 1982, p. 231-233.

Este important să menționăm că „E. Lovinescu a scris despre sute de scriitori contemporani cu el, dintre care mai mult de jumătate i-au fost cunoscuți, apropiați, în mai rare cazuri prieteni. A-i menaja sau cultiva interesat l-ar fi redus rolul la critic sectar, rolul, de pildă, al lui Ibrăileanu sau Ralea, care au scris aproape numai despre cei din propriul lor cerc. Încît socotim că opțiunea lui E. Lovinescu n-a fost între o prietenie sau alta, ci între a face sau adevărata critică și implicit a exercita mai ales o magistratură.”⁷

Tudor Vianu nu a fost singurul cu care a avut parte de lupte literare, un Camil Petrescu, un G. Călinescu, un Ion Barbu au păstrat raporturi bune cu E. Lovinescu, în ciuda faptului că l-au atacat”⁸, primul fiind și cel care a scris o broșură alcătuită din 5 articole polemice îndreptate împotriva criticului și adunate sub titlul de *Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile*, ceilalți realizând articole critice dure.

Poetul Simion Stolnicul este ultimul nemulțumit de activitatea criticului, este unul dintre aceia care și-a exprimat „totdeauna nemulțumirea față de recepția criticului E. Lovinescu, în mod curios nu pentru ca l-ar fi respins, ci pentru că nu l-a înțeles integral”⁹ deși acesta îi acordă un loc în Istoria literaturii române contemporane. Acesta îi neaga mentorului abilitățile artistice afirmând surprinzător că în spatele opiniilor și faptelor sale ar sta de fapt soția sa, Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu, femeie puternică prin prisma funcției sale de inspector școlar de Limba franceză.

E. Lovinescu – criticul amfitrion față în față cu adversitățile contemporanilor săi

Se cuvine acum să prezentăm o scurtă analiză a întâlnirilor care aveau loc la cenaclul *Sburătorul* dar și rolul criticului amfitrion. Astfel, în rândurile ce urmează o să ne îndreptăm atenția, prin lectură, către cel dintâi volum *Sburătorul. Agende literare*, mergând, cu precădere, pe firul conflictelor, contrariilor, controverselor sau chiar luptelor mentorului cu adversarii săi, pe motive interne sau externe sferei literaturii. Deoarece și „contactele acestea lumești sau prea omenești îi aduceau și multe necazuri: lipsa de politețe a interlocutorilor, pretențiile lor nejustificate, decepțiile întoarse în antipatie sau chiar adversitate.”¹⁰ Criticul amfitrion, E. Lovinescu, considera polemica drept „o armă suplă ...o înșiruire logică de argumente.”

Criticul amfitrion „era un conformist în viață domestică, un respectabil, și înțelegea să aplice aceleași principii de ținută convivilor săi, așteptându-se, bineînțeles, la reciprocitate, cînd era vorba de politețe.”¹¹ Căci, spre uimirea noastră: „amfitrionul trăia un adevărat martiriu, sacrificându-și timpul liber mai mult în paguba proprie decît în folosul cuiva.”¹²

Hrana spirituală a mentorului o constituiau aceste contacte cu oamenii motiv pentru care absențele unora sau ale altora de la ședințele săptămânale îi provocau o atare de îngrijorare, pe când posibilele plecări îl mâneau până în adîncul sufletului de-a dreptul. Notarea sistematică a revenirilor, întoarcerilor devenise o obișnuință necesară în acele momente cînd cenaclul „era adevărata sa natură”.

⁷Amintirea lui E. Lovinescu, în „Lumea”, anul I, nr. 2, 1945 apud E. Lovinescu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Maria Simionescu și Alexandru George. Studiu introductiv și note de Alexandru George, București, Editura Minerva, 1982, p. 231-233.

⁸E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 17.

⁹*Ibidem*, p. 20.

¹⁰ E. Lovinescu, „*Sburătorul*”. *Agende literare*, vol. 1. Ediție de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt. Prefață și note de Alexandru George, București, Editura Minerva 1993, p. 23.

¹¹*Ibidem*, p. 23.

¹²*Ibidem*, p. 24.

Au existat conflicte ale criticului cu personalități din afara *Sburătorului* spre exemplificare din cercul „Vieții românești”, apoi al „Gândirii” și Institutul de literatură al lui Mihail Dragomirescu „unanim ironizat și hulit la *Sburătorul*.” E. Lovinescu îl includea pe N. Iorga în categoria „pamfletarilor de idei”. Pamfletul ca speță de frustețe și invectivă nu ne interesează aici. El este un gen literar aparte. *Dar pamfletul de idei* (s. n.)¹³ e o raritate, o *mostră de rigoare croită pe muzica ideilor*. (s. n.)¹³ Dintre cei care i-au produs criticului episoade de enervare, momente neplăcute, îi amintim pe Camil Petrescu „un om realmente imposibil în relațiile cu alții,”¹⁴ sau pe Ion Barbu, „un personaj cu totul extravagant.”¹⁵ Conform portretului realizat prin apelativul din paginile jurnalului lovinescian, Camil Petrescu, Ion Barbu și Vladimir Streinu erau considerați cei „trei nebuni”¹⁶ fiind implicați într-o serie de scene supărătoare. Pe de-o parte, Camil Petrescu a rupt legăturile pe motiv că E. Lovinescu „nu i-a luat apărarea în afacerea din 1926, a eșecului reprezentării Mioarei, eșec datorat, după opinia autorului, insuficienței interpretării, punerii în scenă și unei cabale a piesei.”¹⁷ Pe de altă parte, Ion Barbu „a continuat să frecventeze cenaclul, în ciuda numeroaselor conflicte de ordin personal cu amfitrionul, ceea ce, după cum divulgă notele celui din urmă, nu numai că ar fi îndreptățit o ruptură, dar dă măsura maximă a dificultăților pe care i le-a creat vreunul din scriitorii ce i-au intrat în casă.”¹⁸ Acum, înconjurat de acest gen de persoane care păseau pragul cenaclului de regulă din „din interes sau din pură vanitate”, E. Lovinescu își descrie sintetic aceste vizite, deși de foarte puține ori a putut nota și atitudini de recunoștință, dar mai ales mulțumirea revelării câte unui talent recent, proaspăt. În ceea ce privește afirmația de mai sus considerăm necesară transcrierea rândurilor care descriu acest sentiment de grație resimțit de amfitrion față de Ioana Postelnicu în calitate de autoare: „Citesc de mult... în ochii multora dintre d-voastră învinuirea că-mi pierd vremea de douăzeci de ani ascultând încercările tuturor debutanților. Poate; dar dacă în atîta mediocritate, mi se întîmplă la distanțe cît de mari să asist, ca acum, la momentul în adevăr rar al deschiderii la viață a unui talent, îmi ajunge. Lacrima de bucurie căzută din ochii doamnei mă despăgubește de toată truda. E un destin și acesta.”¹⁹

Revenind la volumele *Sburătorul. Agende literare* se poate menționa că „ne aflăm în nevăzutul literaturii, în partea ei de umbră, nedivulgabilă, de cele mai multe ori nu doar secretă, ci și regretabilă. Ne aflăm în acea zonă care nu interesează din punct de vedere estetic sau al definirii valorice; să spunem cuvântul pe care-l considerăm cel mai potrivit: *în subsolul literaturii*.”²⁰ Pentru însemnătatea *Agendelor literare*, subscriem, prin urmare opiniei lui Alexandru George conform căruia acestea „înfățișează o noutate poate neplăcută... Ele au început însă prin a fi mici dări de seamă, cu caracter informativ, pe care, din cînd în cînd, criticul le strecura în unele gazete. Ulterior, ele devin mai succinte, aproape în stilul unor

¹³ Camil Petrescu, cap. *Polemicile*, în *Teze și antiteze*, ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Aurel Petrescu

, București, Editura Minerva, 1971, p. 133.

¹⁴ *Ibidem*, p. 25

¹⁵ *Ibidem*, p. 25.

¹⁶ *Ibidem*, p. 25.

¹⁷ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 25.

¹⁸ *Ibidem*, p. 26.

¹⁹ E. Lovinescu, *Aqua Forte*, București, Editura Contemporană, 1941, p. 320 *apud* E. Lovinescu, *Sburătorul. Agende literare*, vol. 1. Ediție de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt. Prefață și note de Alexandru George, București, Editura Minerva 1993, p. 26.

²⁰ E. Lovinescu, *op. cit.*, vol. 1, p. 27.

stenograme și, în mod vădit, consemnează reacțiile amfitrionului și raporturile dintre oameni în toată spontaneitatea lor...²¹

Un prim popas polemic este cel al volumului I al *Agendelor literare* de la „Sburătorul”, când la 6 sept. 1923, E. Lovinescu oferea o justificare a notițelor sale precizând că: „în al cincilea an al întrunirilor noastre literare și când *Sburătorul* nu mai există ca publicație – am început însemnările aceste, privitoare la activitatea noastră literară «în cameră».”²²

Uneori atmosfera din interiorul cinaclului nu era tocmai plăcută, după cum în anul de început al însemnărilor sale în *Jurnal*, 1923 și în al cincilea an al întrunirilor de la *Sburătorul*, E. Lovinescu puncta în ziua de Miercuri, 19 sept, într-un ton deziluzionat următoarele aspecte „Lectura lui Melintie, comedie «socială» a maiorului Alinescu, a unui d. Sfetcu ... Ședință penibilă: comedie penibilă, cu nimic văzut și cu mijloace defuncte de o jumătate de veac. Atmosferă de platitudine și de lingușire în jurul meu; situație extrem de încurcată (penibilă): mi se aștepta cuvântul ca pe un oracol!”²³ Criticul amfitrion își reproșează neputința de a spune direct clar și răspicat părerea critică atunci când ea ar avea o valoare depreciativă asupra operei unui autor „Toate observațiile mele voalate, inutile. Autorii au înțeles că piesa lor e bună! Îi vor da drumul folosindu-se poate de numele meu. Sunt indignat că n-am avut curajul unui cuvânt categoric – nesusceptibil de două interpretări. Ce lașitate!”²⁴ – exclamă dezamăgit. Sunt momente de tumult interior care duc la un consum istovitor pentru critic, el care avea nevoie de răbdarea de pe lume și își rupea tot timpul său pentru a le acorda atenție tuturor celor care-i treceau pragul. - Uneori - renunța să mânănce pentru a nu lăsa în așteptare pe aceia ce-i așteptat aprecierile. Ni se confirmă, totodată că îi displăceau situațiile de acest gen menținându-și cu tărie luciditatea critică și lipsa de menajament. Îl oboseau lucrările slabe și incapacitatea sa de a spune autorului deficiențele observate, de teama de a nu răni. În plus, referindu-se la unele persoane care-i frecventau cinaclului, remarcați prin ieșiri prăpăstioase, prin ton sau personalitate iritantă nu ezita să comenteze pe seama lor, ca de exemplu afirmat chiar că va „număra zilele cât nu va veni de acum.”²⁵ Sau „eternul Robeanu mă ucide cu micile lui eseuri de șantaș și cu cupletul mizeriei lui!”²⁶ Aflăm că avea și plăcerea de a se plimba prin parc, de a merge la teatru, acompaniat de unii apropiați. S-a născut cu o neobișnuită deschidere către ceilalți, o sinceritate în comunicarea ideilor, dublată de luciditate și obiectivitate rar întâlnite când arareori nu putea fi sincer de teamă să nu supere, se ducea o luptă interioară grea, căci nu găsea vocea potrivită, cuvintele potrivite.

Începând cu a opta ședință a Cenacului *Sburătorul*, datată Duminică, 28 oct. 1923, E. Lovinescu tensiunile se propagă în tabere, cu adversari, ele care odinioară erau practic inofensive, se mărețesc luând forma unor adevărate lupte de idei: „duel între Stamatiad și Cioculescu, în privința lui Macedonski: amândoi epici.”²⁷ Apoi, nici Camil Petrescu nu trece neamintit „Camil Petrescu cetește un articol slab despre Baltazar, cu controverse...”²⁸

Ion Barbu

²¹ *Ibidem*, p. 29.

²² E. Lovinescu, *op. cit.*, vol. 1, p. 2.

²³ *Ibidem*, p.9.

²⁴ *Ibidem*, p.9.

²⁵ *Ibidem*, p. 17.

²⁶ *Ibidem*, p. 18.

²⁷ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 21.

²⁸ *Ibidem*, p. 21.

Prezența sa incomodă, chiar stânjenitoare, în cadrul Cenaclului „Sburătorul” este consemnată de către critic în Ședința XXVI din ziua de duminică, 2 martie 1924. Astfel, mentorul punctează atmosfera întâlnirii, în note descriptive: „Reapariție senzațională dar dezagreabilă: Ion Barbu! O îndrăzneală care m-a deconcertat, slăbit; inteligent; complet descompus sufletește; egoist; a părăsit orice preocupare serioasă; împinge cabotismul pînă a mă pune să-l sfătuiască să se călugărească ori... să se însoare. Prevăd perturbațiuni.”²⁹

Ion Barbu este cu siguranță una din personalitățile cele mai interesante care s-au aflat în jurul lui E. Lovinescu și s-au propus atenției și analizelor sale făcute cu toată luciditatea, atât în ceea ce privește opera sa, cît și comportamentul său uman, ambele ieșite din comun. Deși a publicat mult în primul *Sburător* (începând cu anul I, nr. 34, 6 decembrie 1919), s-a îndepărtat apoi de directorul revistei „fie din cauza conflictelor avute cu el, fie din cauza plecării sale din țară pentru studii în Germania.”³⁰

La întoarcerea la București, el va relua colaborarea cu Sburătorul, dar „manifestările lui literare își găsiseră între timp o expresie mai curînd barocă și dispersată, de natură să-l deruteze pe critic încă și mai mult. El părea atașat îndeosebi suprarealismului și producțiile sale, destul de variate, nu omologau prima sa ipostază lirică, pe care directorul Sburătorului o salutase în articolul *Un poet nou* și nici recunoașterea ulterioară din volumul III din *Critice, Poezia nouă*”³¹

Față de noua situație, criticul exprimă doar rețineri și mirări în Jurnalul său intim. Prin urmare poeziile sale „pornografice” sau „șigănești”, de care vorbesc în termeni de controrietate notațiile lovinesciene, pot fi deci încercări abandonate sau publicate sub alt pseudonim decât cel consacrat, în fine, versiuni prime ale unor creații cunoscute astăzi de către lector. În acest sens, criticul era de părere că „pornografia este o literatură de proastă factură” și „singura pornografie în artă e lipsa de talent”, responsabilitatea fiind de ordin estetic. În contrapondere, „elementul esențial al talentului este originalitatea și originalitatea înseamnă diferențiere.”

Relațiile dintre cei doi vor continua pînă la moartea criticului, nepotrivirile numeroase neducând la rupturi de ordin personal sau literar, însă în final rămânând și de o parte și de alta dintre cele mai deosebite.

Note despre prezența lui Tudor Vianu la Sburătorul

Întoarcerea în țară și revenirea măcar sporadică a lui Tudor Vianu în Cercul *Sburătorului* pe care-l părăsise după o scurtă colaborare cu revista titulară, sunt deosebit de interesante pentru genul de relații pe care E. Lovinescu știa să-l întrețină cu unele personalități scriitoricești, chiar dacă avusese cu ele conflicte. Aproximarea de cenaclul *Sburătorul* a marcat destinul intelectual al acestuia. Se știe că abia cu câțiva ani înainte, într-o pagină care reprezenta debutul său în critică, tânărul poet Tudor Vianu, atașat al cercului lui Al. Macedonski, îl atacase pe mai vîrstnicul critic pentru desconsiderarea arătată celui din urmă. Articolul intitulat *Revizuire critică*, apărut în revista „Făclia” constituie o „generoasă pledoarie... tânărul publicist respingând vehement, argumentat opiniile depreciative ale lui E. Lovinescu, pretinzând „mai multă înălțime sufletească și mai multă pătrundere critică”³² Un „statornic sentiment de venerație purtat lui Macedonski alimentează numeroase pagini evocatoare și de exegeză semnate de Vianu, ca și efortul de restituire integrală a operei

²⁹*Ibidem*, p. 55.

³⁰*Ibidem*, p. 262.

³¹*Ibidem*, p. 262.

³² Tudor Vianu, *Revizuire critică*, în „Făclia”, nr. 8, ianuarie 1916, p. 66 *apud* Vasile Lungu, *Viața lui Tudor Vianu*, București, Editura Minerva, 1997, p. 18.

poetului *Noaptilor*, prin ediția critică de mai târziu, în patru volume.”³³ Directorul *Sburătorului* nu numai că a depășit ușor acest incident, pe care un altul nu l-ar fi uitat, dar și-a invitat tînărul preopinent la o colaborare sistematică, dându-i posibilitatea de a-și preciza poziția de opinent chiar în cazul lui Macedonski.”³⁴ În pofida acestui început, T. Vianu nu va rămâne mult aproape de mentor, renunțând la rubrica sa *Cronica ideilor* și alegând alte căi. Cu toate acestea, după cîtva timp se va dovedi că nu a făcut o alegere tocmai reușită, acuzându-și „propria imaturitate, necesitatea de a-și completa formația filosofică și artistică, în sîrșit neaderența sa la atmosfera cenaclului.”³⁵ După întoarcerea din străinătate, din Viena și obținerea doctoratului la Tübingen, el va continua să-și mențină interesul pentru persoana lui E. Lovinescu, dar nu va participa la ședințele cercului, ajungând să se apropie din ce în ce mai mult de gruparea „Gândirii”, care se va înjgheba curînd prin mutarea acestei reviste la București, sub conducerea din ce în ce mai accentuată a lui Nichifor Crainic. De fapt, conflictul dintre Tudor Vianu și E. Lovinescu nu se va isca din motive de ordin ideologic, ci dintr-o chestiune personală, anume explicația pe care cel din urmă a dat-o în *Istoria literaturii române contemporane* «dezertării» mai tînărului său coleg, ceea ce îi va aduce din partea acestuia o replică foarte drastică, în paginile de evocare postumă,

În perioada aceasta „tînărul scriitor traversează o gravă criză morală, conștient de discrepanța dintre exigențele superioare ale actului intelectual, impuse de atingerea valorii autentice în cultură, în literatură, și posibilitățile sale spirituale, insuficient maturizate.”³⁶ Simțea o adîncă insatisfacție în redactarea acelor cronici ale ideilor în revista „Sburătorul”. În fond era dezamăgit de atmosfera cenaclului lovinescian, de acea „comedie a vanității literare”, de veleitarismul scriitoricesc al atîtor femei prezente acolo, femei care în opinia sa, întruchipau „vițiul literar prin excelență, pornirea de a-ți publica intimitatea, pe care o respingea în mine acea mîndrie personală.”³⁷

În această atît de desconsiderantă literatură feministă, Hortensia Papadat-Bengescu constituia o excepție, prozatoarea fiind „o adevărată scriitoare.” T. Vianu ia hotărîrea de a întrerupe colaborarea la „Sburătorul”, ca și la alte reviste literare. Îi înmînează lui E. Lovinescu o scrisoare explicativă, iar acesta, profund contrariat, fără să aibă consimțămîntul dezertorului din cîmpul criticii literare, o publică în numărul 18 al revistei „Sburătorul”, alăturînd și rîspunsul său. Scrisoarea este revelatoare asupra proceselor de conștiință ce-l încercau pe Tudor Vianu, motivele renunțării la critica literară, pentru care avea o deosebită vocație, fiind nu numai sentimentul neîmplinirii intelectuale, preponderența feminină la ședințele cenaclului, dar și scrupulul moral în prețuirea muncii altora. Este vorba de renunțarea la critica de verdict pentru o înțelegere filosofică a judecării de valoare.

Bunăoară judecățile erau cinstite, vizînd chiar eșecurile literare. A fost oprit în loc de gîndul tulburător al disocierii a două idei „ideea de faptă și răsplată”, „munca și prețuirea ei.” Astfel, judecata, critica rece a muncii altora poate risipi cîmpul aprecierii umane și viitorul mare umanist lămurește: „În perpetuarea neconstrînsă a naturii sale, fiecare și-ar avea locul. Plini de griji ne-am pleca, unul asupra celuilalt, nu pentru a ne judeca, ci pentru a ne înțelege; pentru a ne bucura de umanitatea fiecăruia dintre noi. M-am întrebat în clipa de a vorbi despre oameni, cine îmi dă dreptul de a o face și dacă prezența umanității nu-mi ajunge. Eu știu că o

³³ Vasile Lungu, *Viața lui Tudor Vianu*, București, Editura Minerva, 1997, p. 18.

³⁴ E. Lovinescu, *op. cit.*, vol. I, p. 253.

³⁵ E. Lovinescu, *op. cit.*, vol. I, p. 253.

³⁶ Vasile Lungu, *Viața lui Tudor Vianu*, București, Editura Minerva, 1997, p. 26.

³⁷ Tudor Vianu, *O scrisoare a lui Vladimir Streinu*, în „Gazeta”, nr. 323, 8 aprilie 1935, p. 2 *apud* Vasile Lungu, *Viața lui Tudor Vianu*, București, Editura Minerva, 1997, p. 28.

asemenea soluțiune este primejdioasă și că într-o asemenea fericită contemplație, destinele omenești ar mistui termenul evoluțiunii lor. Indulgența nu e recomandabilă. O utopie valorează cât un sens, cât sensul unei tendințe... Și față de atâția cerberi păzitori, reamintirea omului poate fi folositoare.”³⁸

În revanșă, răspunsul lui E. Lovinescu mărturisește credința în rosturile superioare ale criticii; evitarea precizării răului „nu înseamnă însă a-i tăgădui criticii existența, după cum nu înseamnă nici a abdica de la ea.”³⁹ Nutrind speranța că „defecația” lui Vianu de la datorie este temporară, Lovinescu motivează necesitatea demersului critic: „Respectăm munca, dar n-o prețuim decât în rezultate. Să ne aplecăm însă asupra lor cu pietate și umanitate. Să le căutăm: trebuie să fie. Ar fi anormal ca o muncă să se piardă în sforțări cu totul inutile. Iată datoria criticii pozitive: imens câmp de investigație cu ajutorul lanternei simpatiei.”⁴⁰ Așadar, literatura noastră a pierdut un critic literar, de un previzibil viitor strălucit, dar a câștigat un remarcabil estetician și filozof al culturii. Cu toate acestea, T. Vianu nu se poate desprinde total de această sferă și va mai scrie critică literară, însă fără a mai face din aceasta o profesiune cu caracter permanent. Speranța slujirii criticii literare de către Vianu fiind spulberată, Lovinescu va reveni asupra cazului, exprimându-și dezamăgirea și amărăciunea în termeni destul de duri. Acesta acuză renunțarea, recunoscând în același timp calitățile intelectuale și *prezența atitudinii exclusiv estetice* (s. n.) în spiritul tuturor criticilor tineri.” Realmente, criticul își pune toată nădejdea în T. Vianu prevăzând în el „adevăratul critic al generației sale”: „Totul părea a-l hotărî pentru această unică sarcină: o sensibilitate dovedită în încercări poetice proprii, cultura generală și pasiunea ideilor, orientare deosebită în domeniul estetic, curiozitate față de formele contemporaneității, seriozitate profesională și gravitate de expresie. [...] Necesitatea unei cariere mediocre a asasinat în d. Vianu un critic literar: cum țara noastră, care a avut mii de profesori universitari selecționați în mare parte după criteriul obedienței, al colachiei și al spiritului gregar, n-a avut în cursul a o sută de ani decât câțiva critici, selectați numai după meritul lor personal, pierderea suferită e cu mult mai reală decât câștigul eventual.”⁴¹ Acestor reproșuri Tudor Vianu le răspunde într-un ton ironic, observat de mentor, prin articolele intitulate *Critica generației noastre și D-l E. Lovinescu*: „Îl rog însă pe d. Lovinescu să se consoleze. Eu îmi suport cu stoicism nenorocirea. Lacrimile d-sale nu pot decât să mă tulbure. Îl rog să nu-mi năruiască echilibrul meu sufletesc.”⁴² Cuvintele denotă plinătatea de sine și manifestarea indiferenței asupra cugetării și crezului mentorului.

Ca răspuns la articolele amintite mai sus *Critica generației noastre și D-l E. Lovinescu*, nu după mult timp apare replica lui Lovinescu. Redăm în următoarele rânduri o parte din articolul *Criticul generației sale*, publicat în revista „Sburătorul”, nr. 7, martie 1927: „Din speranța de pare mi-am exprimat-o în Evoluția criticei literare că d. Tudor Vianu ar fi putut deveni «criticul generației care se ridică» de nu i-ar fi lipsit «vocația», d. Vianu nu reține în «Gândirea» esențialul ci încearcă o diversiune prin variațiuni asupra raporturilor existente între un critic și «generația» sa, cu intențiuni agresive fără legătură cu chestia și, oricum, nepotrivite sub condeii său nu îndeajuns de emancipat de regulile

³⁸Vasile Lungu, *Viața lui Tudor Vianu*, București, Editura Minerva, 1997, p. 28.

³⁹ Tudor Vianu, *Opere*, vol. 1, ed. cit., p. 479 apud Vasile Lungu, *Viața lui Tudor Vianu*, București, Editura Minerva, 1997, p. 26.

⁴⁰*Ibidem*, p. 26.

⁴¹ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, București, Editura pentru Literatură, 1973, p. 180.

⁴² Tudor Vianu, *Opere*, vol. I, ed. Cit., p. 482 apud Vasile Lungu, *Viața lui Tudor Vianu*, București, Editura Minerva, 1997, p. 29.

convenienței, cu atitudini ironice din care se vede că , plecând de la «Sburătorul» și-a luat armele din panoplia antecamerei lui, dar și cu vulgarități de ton (de plidă când vorbește de «lăcrămile» mele) ce-i ca-i aparțin, deși mi-ar fi datorat să se supravegheze mai mult. Prin «critic al generației ce se ridică» n-am înțeles exponentul teoretic al aserțiunilor artistice ale generației sale: îi cunosc destul de precis respectul pentru autoritățile stabilite, vechile sale convingeri tradiționaliste, atitudinea fermă față de tinerii contemporani, pentru a nu-mi fi putut închipui că d. Vianu se poate risca întreprinderi pe care, cu drept cuvânt, mi le lasă mie, deși, cu mai puțin temei, le crede și profitabile; mutată în domeniul profitului și pierderii, polemica ar deveni și neplăcută și inegală. Mă mulțumesc deci să-i amintesc , că -denominația - «Critic al generației ce se ridică» este o expresie de valoare pur cronologică și fără raportare la natura temperamentului și convingerilor literare: pentru a se realiza, unui critic (al generației sale sau al oricărei generații) i se cere însă vocație, adică, pe lângă idei, și curajul de a le exprima în afară de orice considerații utilitare: este tocmai ceia ce nu i s-ar putea recunoaște d-lui Vianu. Aici este nodul discuției: considerațiile asupra generațiilor ce se succed și se anulează pot duce și ele la un «calcul». Pentru că se pare că oricât ar fi de scurtă viața e plină de «calcul», dar n-au nici o legătură cu regretul ce mi-am exprimat de a nu fi putut confirma în d. Vianu «un critic al generației ce se ridică», adică un critic pur și simplu ce-și poate împinge riscul dincolo de studiul pastelurilor lui Alecsandri.»⁴³

De-construcția textului polemic relevă caracterul, structura logică pe care E. Lovinescu aici, în calitate de preopinent își construiește discursul argumentativ, respectiv contra-argumentativ, sub forma unor replici gradate, la afirmațiile opinentului său, parte a unui dialog al ideilor. Vizibil iritat, criticul îi reproșează lipsa de bravură, considerând că are loc o divagație de la subiectul general care contează cu adevărat, cu axare directă, și căruia este cu necesitate afirmarea validității prin stabilirea, aducerea în lumină a adevărului. Criticul își susține argumentele cu exemplificare pertinentă atunci când afirmă că *vocația constituie o înaltă calitate a unui critic*. (s. n.). Elementele apreciative observate la tânărul critic sunt justetea și obiectivitatea acestuia. Recurența expresiei, sintagmei „un critic al generației ce se ridică”, folosită de patru ori capătă rolul de accentuare a regretului dar și de al face pe adresant să conștientizeze realitatea situației în sine. Cu dezamăgire observă ironia, tonul neadecvat care-i creau imaginea unui critic afectat, instabil, chiar slab și dependent de cei din jur la nivel de lamentație, pătând în acest fel imaginea clădită cu trudă, de zeci de ani. Dar, totuși, nu-l învinovățește în întregime știind că este influența din spate, și cu atât este mai mare dezamăgirea. Cum bine se știe, E. Lovinescu s-a aflat în multiple controverse dezamăgitoare. Este vorba despre o confesiune prin textul polemic a regretului adânc al mentorului, acum cu speranțe nematerializate. Explicativ, la finele articolului polemic, criticul constată și neasumarea riscului de a depăși studiul pastelurilor lui Vasile Alecsandri.

Atenția ne va fi îndreptată, în cele ce urmează, spre caracterizarea amabilă cu nuanțe de critică literară. Prin urmare, încă din început punctează delimitarea de opiniile de la *Sburătorul*: „Poet și disociator de idei la *Sburătorul*, ... e azi profesor, eseist și critic mai mult de principii. De formație universitară și de expresie academică, el a lucrat în domeniul esteticului și s-a pus în serviciul autonomizării lui în excursuri mai mult teoretice (*Arta și frumosul*). Spiritul lui doct și speculativ – adaugă criticul – s-a asociat și cu o lărgime de vedere neobișnuită de structura sa la toate formele noi ale artei apusene, dacă nu printr-o adeziune partizană, cel puțin printr-o atenție binevoitoare și comprehensivă, printr-o gravitate

⁴³ E. Lovinescu, *Criticul generației sale*, în „Sburătorul” an IV, nr. 7, martie 1927, p. 96-97.

temperamentală de a privi lucrurile de sus, dar în viabil.”⁴⁴ În plus, „modernismul în formele lui cele mai acute (expresionismul, cubismul) îi datorește, așadar, o contribuție de elucidare, cu atât mai efectivă, cu cât nu venea de la un militant avangardist, ci de la un estetician ponderat.”⁴⁵ Și de această dată, perspicacitatea și rafinamentul criticii lui Tudor Vianu sunt remarcate de către E. Lovinescu.

Tudor Vianu a desfășurat o activitate literară „sub semnul autonomiei care se traduce în distanța pe care Vianu a știut să o păstreze atât față de lumea criticii literare, cât și față de cea a revistelor, atât față de deriva politică a unora din tovarășii săi de generație cât și față de afirmarea provocatoare a „tinerei generații de la începutul anilor '30.”⁴⁶

În final, libera deschidere către orice persoană preocupată de literatură a dus, deloc sporadic, la apariția unor polemici cu punct de plecare chiar în interiorul „Sburătorului”. Menținerea în acest spațiu presupunea cunoașterea și acceptarea unor principii de valorificare: „să știi a asculta adevărul” venit din partea celor în măsură să ofere indicații literare, să sprijine în demers, să sfătuiască la nevoie, și nu în ultimul rând, să tacă. Programul „Sburătorului” reclama, așadar, vigilența critică. Totuși, acest respect al individualității putea merge până la unele rezerve, controversate sau chiar lupte literare provocate fie dintr-un anumit fel de a vedea, fie chiar numai din dorința, justă până la un punct, a afirmării independenței atitudinii. Astfel, Camil Petrescu, Ion Barbu, Victor Eftimiu, Tudor Vianu, Benjamin Fundoianu, aceștia și alți colaboratori ai cenaclului, s-au dovedit, mai târziu, adversari interni ai „Sburătorului.” Motivul înverșunării lua forma unei anumite frustrații interioare produse doar „dacă speranțele lor nu s-au realizat sub formă visată cu dânsii.”⁴⁷ Cu alte cuvinte revista lovinesciană se impune și prin promovarea spiritului polemic. Este „meritul lui E. Lovinescu, în primul rând, de a fi știut – excepțiile sunt puține – să păstreze în permanență desfășurarea controverselor pe planul ideilor. Intervențiile sale polemice – în cadrul cărora se consumă un arsenal de procedee bogat și variat – sunt, în acest sens, adevărate modele ale genului, reprezentând o altă vîrstă înfloritoare a spiritului polemic, după cea Maioreșciană și a «Convorbirilor literare».”⁴⁸ S-au desfășurat în paginile „Sburătorului” câteva polemici răsunătoare, de reală importanță pentru confruntarea de idei din perioada interbelică și e de remarcat că mai întotdeauna revista a avut dreptate, înregistrînd izbînzi, de pe pozițiile raționaliste, progresiste.”⁴⁹

Amfitrionul cenaclului, ca și directorul revistei, a pus în slujba împlinirii acestei vocații energie, pasiune, trudă, pasiune, generozitate, răbdare, onestitate, înțelegere, calități recunoscute și elogiare nu numai de „sburătoriști”, ci și de adversarii lui E. Lovinescu. Spiritul cenaclului *Sburătorul*, liantul care i-a leagat pe „membrii esențiali ai cercului” a fost: sprijinirea creației literare noi, tinere și de valoare prin orice mijloace, respectarea individualității, al raționalismului, al tăriei de caracter și umanismul. Referitor la importanța sa în epocă – „nu se poate concepe existența literaturii române dintre cele două războaie

⁴⁴ E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane 1900-1937*. Postfață de Eugen Simion, București, Editura Minerva, 1989, p. 48.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 48-49.

⁴⁶ ****Scrisori către Tudor Vianu*, vol. III (1950-1964). Ediție îngrijită de Maria Alexandrescu Vianu și Vlad Alexandrescu. Note de Geo Șerban. Postfață de Florin Țurcanu, București, Editura Minerva, 1997, p. 451.

⁴⁷ Felix Aderca, *Mărturia unei generații*. Prefață și note de Henri Zalis, București, Editura Hasefer, 2003, p. 182.

⁴⁸ G. Gheorghiuță, *Sburătorul. Momente și sinteze*, București, Editura Minerva, 1976, p. 10.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 10.

mondiale fără acest cenaclu»⁵⁰ – nota Zaharia Stancu – precum puterea de iradiere, prelungită peste timp, lăsând încă și astăzi urme, nu pot fi contestate.»⁵¹

În concluzie, E. Lovinescu a îndeplinit un „oficiu public”, cum Tudor Vianu afirma cu exactitate, înscriind în evoluția literaturii române o nouă și prolifică epocă – *Epoca E. Lovinescu* – ce invită permanent la o reconsiderare temeinică a scrierilor sale și a rolului imens deținut de critic în răstimpul 1906-1943. Astfel, opera, cărțile promotorului modernismului în literatura și cultura română, rămân deschise suscitând mereu noi și variate interpretări.

BIBLIOGRAPHY:

Bibliografie generală

Monografii/Antologii:

LOVINESCU, E., *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Maria Simionescu și Alexandru George. Studiu introductiv și note de Alexandru George, București, Editura Minerva, 1982

LOVINESCU, E., *Sburătorul. Agende literare*, vol. 1. Ediție de Monica Lovinescu și Gabriela Omăt. Prefață și note de Alexandru George, București, Editura Minerva, 1993

Istории literare:

CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revizuită și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982

LOVINESCU, E., *Istoria literaturii române contemporane*, Vol. I-II. Ediție îngrijită de Eugen Simion, București, Editura Minerva, 1973

MANOLESCU, NICOLAE, *Istoria critică a literaturii române -5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008

Bibliografie selectivă

Referințe critice în volume:

GHEORGHITĂ, G., *Sburătorul. Momente și sinteze*, București, Editura Minerva, 1976

PETRESCU, CAMIL, cap. *Polemicile*, în *Teze și antiteze*. Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Aurel Petrescu, București, Editura Minerva, 1971

LUNGU, VASILE, *Viața lui Tudor Vianu*, București, Editura Minerva, 1997

Referințe critice în periodice:

LOVINESCU, E., *Criticul generației sale*, în „Sburătorul” an IV, nr. 7, martie 1927

⁵⁰*Ibidem*, p. 11.

⁵¹*Ibidem*, p. 11.